

XOTIN-QIZLAR JINOYATCHILIGINING SABAB VA SHAROITLARI TAHLILI

Qilichova Kamola Luqmonxon qizi

Jizzax shahar IIB 1-son IIB HPB XQMB katta inspektori, leytenant

E-mail:kamolakilichova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8223252>

ANNOTATSIYA

Ushbu tadqiqot ishida xotin-qizlar jinoyatchiligi tushunchasi, ularning turlari, xotin-qizlar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlarning sabablari va ularga imkon bergan sharoitlar o'rganilib tahlil etilgan. Xotin-qizlar jinoyatchiligi uchun javobgarlik qo'llash masalalarida qonunda bo'shliq hosil qilib turgan holatlar va ularning amaliyotdagi muammo va yechimlari ko'rsatilgan. Bundan tashqari xotin-qizlar jinoyatchiligini oldini olishga hamda javobgarlik qo'llashga doir xorijiy davlatlarning qonunchiligi o'rganilib, ularning tahlili asosida mazkur faoliyat samaradorligini oshirish maqsadida taklif va tavsiyalar ishlab chiqilib milliy tizimga tadbiiq etish masalalari ko'rilgan.

Kalit so'zlar: xotin-qizlar jinoyatchiligi, jinoyatlarning sabablari va ularga imkon bergan sharoitlari, ayol jinoyatchilarining toifalari, oiladagi muhit, xotin-qizlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarning ahamiyati.

Eng umumiy ma'noda jamiyatimizda jinoyat sodir etish sabablari, uning tabiiy ijtimoiy oqibati sifatida jinoyat sodir etilishiga sabab bo'ladigan obyektiv va subyektiv holatlar yig'indisi sifatida e'tirof etilishi kerak. Jinoyat ijtimoiy hodisa bo'lib, uning sabablari ijtimoiy xususiyatga ega degan xulosaga kelish imkonini beradi.

Ba'zi olimlar jinoyatlarni jinoyatlarning individual sabablari tushuntirishda faqat subyektiv, psixologik xususiyatga, inson ongida ildiz otgan shakllangan motiv va maqsadga qarab qisqartiradilar. Bu pozitsiya NF Kuznetsova tomonidan o'zining monografik asarlarida, shuningdek, "Kriminologiya" darsligida eng aniq va izchil amalga oshiriladi. Bu pozitsiyaning mohiyati shundan iboratki, uning tarafdorlari shaxs va ijtimoiy hamjamiyat psixologiyasidagi nuqsonlarni jinoyatchilik va turli xil obyektiv, obyektiv-subyektiv ijtimoiy omillarning ta'siri natijasida yuzaga keladigan jinoyat ushbu jinoyatlarning yagona sababi sifatida tan oladilar. Jinoyat sodir etish mexanizmida shaxsning psixologik munosabatining ahamiyatini inkor etib bo'lmaydi, chunki qonunchiligimizga ko'ra, faqat aqli rasolik holatida sodir etilgan qilmish jinoyat deb e'tirof etiladi va aqli norasolik holatida sodir etilgan qilmish ijtimoiy xavfli qilmish bo'lib uni jinoyat deb topishimiz uchun shaxsning o'z harakatlarini anglab olish qobiliyati yo'qligini ko'rsatish mumkin. Shu nuqtai nazardan, shaxs psixologiyasidagi nuqsonlar jinoyatning eng yaqin (tezkor) sababi sifatida tan olinishi mumkin.

Afsuski, bugungi kunga qadar ayollar jinoyatining o'zi ham, uning sabablari ham haligacha umumiy e'tibor mavzusiga aylangani yo'q. Barcha yuzaga kelayotgan muammolar atroflicha o'rganilmagan va tahlil qilinmagan, profilaktika ishlari asosan aybdorlarni jazolashga, jinoiy harakatlar sodir etilishiga sabab bo'lgan holatlar ular bilan teng ravishda bartaraf etilishiga yo'naltirilgan. Ayollar jinoyatining sabablari ijtimoiy xususiyatga asoslanadi. Jinoyat sabablari jamiyatning muayyan, o'ziga xos sharoitlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ayollarning ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o'rni, roli va vazifalari katta ahamiyatga ega, shuning uchun ham ayollar jinoyati ijtimoiy rivojlanish jarayonida muqarrar va doimiy ravishda yuzaga keladigan tabiiy hodisaga aylanib bormoqda. Ayollar jinoyatchiligining mavjudligi, uning ijtimoiy xavfliligi ortishi, shafqatsizlik va tajovuzkorlikning namoyon bo'lishiga qator omillar

ta'sir ko'rsatmoqda. Ayollarning kasbiy mansubligida bir qator o'zgarishlar ro'y berdi, ular to'g'ridan-to'g'ri moddiy boyliklarni ishlab chiqarish bilan shug'ullanadilar yoki boshqaruv darajasida ishlaydilar va bu yerda mehnat dunyosida erkaklar va ayollarning tengligi qog'ozda rasmiylashtiriladi. Kundalik hayotda ayollarning ahvoli ham og'ir: bolalarni tarbiyalash, ovqat pishirish, ayollarga ajratilgan davlat korxonalarining maishiy xizmatlari yo'qligi, dam olishning cheklanganligi. Ilgari, bu kundalik hayotda, oilada muammolarga duch kelsa, odamning o'zi aybdor ekanligi bilan izohlanadi. "Oila taraqqiyoti iqtisodiyotdagi taraqqiyotdan sezilarli darajada orqada qolmoqda. Bu orqada qolish eski an'analarning ulkan qat'iyatligi, shuningdek, odamlar ongining ijtimoiy hayotni o'zgartirishdan umumiy kechikishi bilan bog'liq", ammo bugungi kunda bu obyektiv emas, chunki bu muammolarning manbaida jamiyat, ijtimoiy tuzum, turmush sharoiti turadi.

Xotin-qizlar jinoyatchiligining sabablari nimada, hozirgi kunda uning o'sishiga nima sabab bo'lmoqda? Antonyan Yu.M. o'zining "Ayollar o'rtasidagi jinoyat" kitobida giyohvandlik, ichkilikbozlik, fohishalik, sarsonlik va tilanchilik kabi g'ayriijtimoiy hodisalarning kuchayishini ajratib ko'rsatdi.¹

Xotin-qizlar jinoyati quyidagi sabablar va shart-sharoitlarga bog'liq:

- asosiy ijtimoiy institutlarning, birinchi navbatda, oilaning, shuningdek, ijtimoiy nazoratning biroz zaiflashishi;
- ishsizlik, mehnat bozorida yoshlarga (birinchi navbatda, xotin-qizlarga) talabning yo'qligi, shuningdek, xotin-qizlar mehnatini huquqiy tartibga solishdagi kamchiliklar;
- urbanizatsiya, emansipatsiya, feminizatsiya, ommaviy migratsiya, maishiy tartibsizliklarning yuqori sur'atlari;
- daromad olish bilan bog'liq iqtisodiy jarayonlarda hayotiy faollikni faollashtirish (ishbilarmon ayollar, menejerlar sonining ko'payishi);
- nazorat institutlarining zaiflashuvi bilan moddiy boyliklarga ega bo'lish, axloqiy va irodaviy sohasi buzilgan xotin-qizlarga ko'proq daromadlarni soliqdan yashirish, firibgarlik harakatlariga olib keladigan shubhali operatsiyalarga rozi bo'lish va h.k.;
- jamiyatdagi keskinlikning kuchayishi, odamlar o'rtasidagi nizolar va adovat xotin-qizlar tomonidan keskinroq qabul qilinadi;
- xotin-qizlar o'rtasida giyohvandlik, ichkilikbozlik, fohishalik, sargardonlikning kuchayishi;
- jamiyatning doimiy ravishda o'sib borayotgan tabaqalanishi (moddiy, madaniy, dam olish va boshqa ko'rsatkichlar bo'yicha), chunki psixikaning o'ziga xos xususiyatlari tufayli xotin-qizlar ijtimoiy adolatsizlik bilan bog'liq qiyinchiliklarni ko'proq boshdan kechirmoqda;
- xotin-qizlar psixikasining o'ziga xos xususiyatlari (shaxslararo munosabatlarda sezgirlikning oshishi, psixopatiya va nevrasteniyaga moyillik, konformizm) ruhiy kasalliklar bilan birgalikda;
- kundalik hayotda qulaylik, shaxsiy narsalarga, ayniqsa moda kiyimlariga va shunga o'xshash narsalarga ega bo'lish istagi;
- zo'ravonlikni, jinsiy aloqani targ'ib qilish, oson yo'l bilan pul topish, ko'pincha ayollarni fohishalik yo'lga undash va bu sohada jinoyat sodir etish;
- ilgari sudlangan shaxslarga ta'sir qilish.

Mamlakatimizdagi iqtisodiy vaziyatga qaramay, xotin-qizlar ishchi va xizmatchilar sonining qariyb yarmini tashkil etib, ularning aksariyati xalq ta'limi, sog'liqni saqlash, madaniyat va

¹ . Antonyan Yu. M. Ayollar o'rtasidagi jinoyat. -M.: Ross. qonun, 1992. -- 256 b.

san'at, fan va ilmiy xizmat ko'rsatish, umumiy ovqatlanish, sotish, ta'minot, ma'muriyat, kreditlash va davlat sug'urtasi, to'qimachilik, qishloq xo'jaligi va boshqalar kabi sohalarda band hisoblanadi. Natijada, ayol o'z mehnati bilan oilaning moddiy ahvolini yaxshilashga yordam beradi, uning oilada qaror qabul qilishdagi roli oshadi, turmush o'rtoqlar o'rtasida ma'naviy totuvlik mustahkamlanadi va hokazo, degan fikr shakllanadi. Ammo boshqa tomondan, ayol ijtimoiy ishlab chiqarishda ishtirok etib, moddiy boyliklardan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ldi, bu o'z-o'zidan, ba'zi hollarda bu holat ***o'g'irlash, o'zlashirish*** uchun qo'zg'atuvchi omil hisoblanadi. Yuqoridagi omillarga bugungi kunda vujudga kelgan og'ir iqtisodiy vaziyat, ish haqining kamligi va hokazolarni qo'shsak, tabiiyki, ayrim kishilar tomonidan jinoyat qonunchiligida nazarda tutilgan noqonuniy xatti-harakatlar sodir bo'ladi. Albatta, o'g'irlik yoki firibgarlik qilish, rastrata qilish kabi jinoyatlar sodir bo'lib, ishlab chiqarilayotgan mahsulot va tovarlarning yaxshi saqlanmagani va muhofaza qilinmasligi natijasida tarbiyaviy ishlar yetarli darajada olib borilmayotganini unutmaslik kerak. Lekin do'konlarning javonlari bo'sh yoki tovarlarning narxi ancha qimmat, oylik maoshlari bir necha oydan beri berilmay, uyda och bolalar bo'lsa, qanday qilib odamning vijdoniga murojaat qilish mumkin? Shu sababli, ish tanlashda ba'zi odamlar ish joyidan biror narsani ***o'g'irlash*** ehtimoli kabi omilga e'tibor berish tendentsiyasi mavjud.

Ayollar mehnatidan erkaklarniki bilan teng foydalaniladi, ish kunining uzunligi va ish haqi stavkasi ham tengdir. Ammo ayollar jismoniy jihatdan erkaklarga qaraganda ancha zaif va shovqin va tebranishning kuchayishi, yorug'likning etarli emasligi, yuqori gaz ifloslanishi va chang, noqulay harorat sharoitlari kabi noqulay omillar ta'siriga ko'proq moyil. Yuqoridalarga asoslanib, xulosa shuni ko'rsatadiki, ayollarni og'ir, past malakali ishlarga jalb qilish jiddiy kriminogen oqibatlarga olib kelishi mumkin. Axir bunday mehnat qadrlanmaydi, uni tashlab ketish oson, natijada o'g'irlik, fohishalik kabilar tirikchilik manbaiga aylanadi.

Keyingi omil - ijtimoiy institutlarning va birinchi navbatda oilaning zaiflashishi. Ayol o'z kasbiy faoliyatini oilaviy va onalik mas'uliyati bilan birlashtirishi kerak. Natijada, u doimo haddan tashqari yuk bilan ishlaydi, doimo charchoq, asabiy taranglikni boshdan kechiradi, ayolda yuqori tashvish, ruhiy kasalliklar, noto'g'ri moslashish holati va boshqalar paydo bo'lishi mumkin. Ayol o'z oilasini, ishini qadrlashni to'xtatadi, tashqi tomondan ikkalasini ham, ikkinchisini ham osongina tashlaydi, antisotsial (jamiyatga qarshi) hayot tarzini olib bora boshlaydi. Agar oilada voyaga etmagan bolalari bo'lsa, masalan, oilada bo'lmagan yosh ayol haftasiga 17 soat 40 daqiqani uy ishlariga, yosh turmushga chiqqan bolasiz - 24 soat 25 daqiqa va voyaga etmagan bolasi bor oilali ayol 32 soat 40 min vaqt sarflaydi.- Bundan tashqari, bolalar bilan darslar uchun 8 soat 35 daqiqa davom etadi. Albatta, hozir ota va ona farzand tarbiyasida teng ishtirok etadigan oilalar ko'p. Shunga qaramay, oilada asosiy tarbiyachi – ona hisoblanadi. Bu holatda, ba'zi jinoyatchi xotin-qizlar o'z oilalari va bolalarini pushaymon holda tashlab ketishlari ajablanarli emas, bu ularga juda og'ir. Oilaning vayron bo'lishi ayolning o'zining birinchi ayollik roli va majburiyatlarini bajarishni to'xtatganligini anglatadi. Oila, o'zining yoki ota-onasining xatti-harakati va butun turmush tarzini tartibga soluvchi avvalgi qiymatini ma'lum darajada yo'qotdi, uning nazorat qilish qobiliyati zaiflashdi. Xotin-qizlar jinoyatchiligini yuzaga keltiruvchi uchinchi omil - jamiyatdagi keskinlik, odamlarning tashvishi. Ayollar mavjud tanglikni, ijtimoiy qayg'uni, ziddiyatni, sezuvchanlik va emotsiyaga ko'proq moyil bo'ladi. Aynan ular oilani oziq-ovqat va boshqa imtiyozlar bilan ta'minlash, bolalarni tarbiyalash, ularga g'amxo'rlik qilish va hokazolarda muhim vazifalarni

bajaradilar, shuning uchun ular oilaga va ayniqsa bolalarga tahdid soladigan har qanday noqulay jarayonlarga keskin munosabatda bo'lishadi. Demak, o'zini va yaqinlarini jismoniy tahdidlardan himoya qilishga intilish zo'ravonlik jinoyatlarini sodir etishga, o'zgalarga hasad qilish, o'z mavqeiga ishonchsizlik, o'zining moddiy daxlsizligi to'g'risidagi tashvishlar yollanma jinoyatlar sodir etishga olib keladi. Masalan, bolaning sog'lig'i haqida qayg'urish onani ishda, jumladan, oziq -ovqatda **o'g'rilik** qilishga undashi mumkin. Uzoq vaqt davomida oilani **qo'rqitish** va ayolning hayotiga tahdid soladigan er yoki birga yashovchining **o'ldirilishi** himoya qilishning noqonuniy turidan boshqa narsa emas. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, ayollar har xil tahdidlarga, ijtimoiy mavqeini pasaytirishga urinishlarga, xayoliy yoki haqiqiy huquqbuzarliklarga nisbatan sezgir bo'lib, ular ko'proq qo'rqqoq, tez-tez va qo'rquv va xavotirga osonroq bo'ysunadilar.

References:

1. Kriminologiya. Umumiy qism: oliy ta'lim muassasalari uchun darslik/I. Ismoilov, Q. Abdurasulova, I. Fazilov. 2015-y.
2. Q. Abdurasulova. Ayollar jinoyatchiligining jinoyat huquqiy va kriminologik muammolari: Monografiya. -T. 2005.
3. Antonyan Yu. M. Ayollar o'rtasidagi jinoyat. -M.: Ross. qonun, 1992 .